

[0490]

'VAN EEN DIENSTMEID EN EEN GAUWDIEF'

Nûmer seis fan Waling Dykstra syn *Volksvertellingen* yn *Uit Friesland's volksleven II* hjit *Van een dienstmeid en een gauwdief*. Ek hjir ha wy to krijen mei de Hollânske ferzy fan in Frysk origineel: mei de titel *Fan in faem en in gaudief* hie it teltsje yn *De Fríske Hûsfrjeun IV* stien. Yn syn bikende katalogus hat Sinninghe der it nûmer 956B by set en dat dat alhiel yn oarder wie docht bliken út de omskriuwing dy't wy yn Aarne-Thompson lêze:

'956B: The clever maiden alone at home kills the robbers. A great crowd of robbers come into the house at night. She kills the robbers one by one as they enter. In revenge one of the robbers appears as a suitor for the girl. The robbers catch the girl in a wood. She flees.'

Yn al dizze fjouwer haedsaken strykt Walingom syn teltsje mei dizze werjefte: de tsjinstfaem is allinne thús - hja hat allinne in hountsje as selskip - ien skelm glûpt der by har yn en as hja dy bûten wit to skoatteljen komt er mei seis maten opsetten; ûnder de drompel trochgravend bisykje hja yn 'e hûs to kommen, mar hja slacht twa fan de rôvers de kop ôf en in treden moat in plasse fan syn holle misse. Letter komt dy as frijer werom en nimt har mei nei in huzinge yn 'e bosk, mar it slagget har en naei út.

De distribúsje fan dit teltsje is neffens AT frijhwat nuver: yn Finlân is it ienkear optekene - yn 'e Sweedske hoeke -, yn Estlân twa kear, mar yn Litauen net minder as 65 kear. Ek yn Dútsklân is it faek optekene: 36 kear, yn Itaelje 21, yn Nederlân sawn kear. Bûten Jeropa komt it binammen yn Frânsk-Kanada (12 kear) en Yndia (9 kear) foar. In wide en bisarre forsprieding dus, mar soe dat net mei de greateren en lytsere yngeandens fan it ûndersiik yn 'e ûnderskate lannen gearhingje?

Jowt Aarne-Thompson ús in yndruk fan de hjoeddeiske forsprieding fan it teltsje, oer âlderdom en oarsprong dêrfan diele se ús neat mei. Ik leau derom, dat it nuttich is om der in fariant fan troch to dwaen, dy't ik foun yn 'e samling *Vermeerderde Nederlandtschen Wech-corter*, dy't yn 1629 to Amstelredam by Broer Jansz it ljocht seach: wy sille sjen dat dy fierhinne mei it Fryske teltsje oerienkomt (sj. ek de *Bylage*).

Ik leau sizze to meijen, dat dit stik de yndruk makket fan in histoarysk forhael to wêzen, fan in foarfal, dat hjir of dêr echt bard is. De oerienkomst mei it Fryske teltsje is op plakken sterk: ek yn 'e Hollânske ferzy is der sprake fan in ynslûper, ek hy wurdt noege om mei to iten en de manear, dêr't beide froulju de skelmen op bûtendoar witte to krijen, is krekt en allyk: de iene wurdt nei de "zomer-keuken", de oare nei it simmerhúske stjûrd. Mar sa't de Hollânske faem har fierder hâldt en draecht docht jin helte echter oan as it fanwegenkommen fan de Friezinne. Slacht dy de ynkringers koelbloedich de

koppen ôf, de Hollânske, deabinaud, bidt God om help en moat har formanje om de bile to krijen en it bluodrich stik to dwaen en dêrnei is hja sa út 'e liken, dat hja derhinne siicht en slim siik wurdt. Hja leit wol in moanne op bêd en hâldt har hele libben lang in bleke kleur. Liket dat net echt? Elk normael minske soe hast sa réagearje en binammen fan in frou is it to bigripen, dat de emoasjes har oermânsk waerden.

Ik wol net leauwe, dat dizze ferzy al ris earder yn in Frysk tydskrift publisearre is en ek yn Hollân is der tinkt my gjin omtinken oan jown. G. J. Boekennoogen (sj. *Volkskunde XIX 1907/08* en *XX 1909/10*) hat yndertiid út âlde boarnen in rige teltsjes opfandele en ôfprinte, mar uzes is dêr net by. Hy socht doe ek om mearkes en in hiel gewoan mearke is ús teltsje grif net. Alles hwat der yn biskreaun wurdt kin ommers sa wol bard wêze. Men soe jin bêst yntinke kinne, dat it stikje yn de *Vermeerderde ... Wech-corter* it forslach is fan in wier barren en dat sa'n forslach yn 'e folksmûle oanfolle en opgnist is mei in fantasearre slot. Yn it Hollânske teltsje flechtsje de rôvers en om't de identiteit fan de deade smjunt net út to meitsjen is, rint de saek dêrmei ôf, wylst yn it Fryske, en yn de oare moderne farianten, ien fan de dieders weromkomt, de faem meilokket en har kilemoarje wol. Dêrtroch en troch it opfieren fan it tal kâldmakke rôvers waard it teltsje noch helte moaijer.

Nijsgjirrich is noch, dat yn 'e *Wech-corter*-fariant in elemint foarkomt, dat wy yn *Van een dienstmaagd en een gauwdief* misse, mar dat yn *Van een gravin en gauwdieven* (= Vv. 29) wer opdûkt. Yn it Hollânske teltsje beart nammentlik de faem dat hja de ynslûper wol helpe wol om alle kostberheden to kapen, op bitingst dat er har meien ta syn wiif nimme scil. Hja wol earst witte oft er troud is of net, en as bliken docht dat er frijman is, seit hja: 'so is mijn begeeren, dat gij mij van stonden aan belooft, dat gij mij nimmermeer sult verlaten maer met u nemen en tot U Vrou houden sult'. Hy rint yn 'e fûke en it komt jin hielendal net nuver foar: in kreaze, liepe frou spilet soks wol klear. Tige forsimpele fynt men itselde wer yn *Van een gravin en gauwdieven*. Sadré't de grevinne yn 'e rekken hat hwa't de rôvers har oerste is, springt hja oerein, giet nei him ta en seit: 'Gij zijt mijn liefste! Gij zijt mijn liefste.' En de haedman 'liet zich wegslepen door hare vleierende woorden en hare mooie oogen.'

In yngeande stúdzje fan it teltsje, dy't begjinne moat mei de registraesje fan alle farianten dy't bikend wurden binne, soe grif gâns tiid yn bislach nimme; dat kin ús doel net wêze. Wy woenen allinne mar wize op in âlde fariant, dêr't hoe dan ek Walingom syn teltsje mei yn forbân stiet. Dy fariant is nammers frijhwat âlder as de hjirboppe jowne lêzing. Prof. J. Prinsen hie de boppeneamde printinge út 1629 (U.B. Amsterdam) yn syn bisit en him tocht dat de bondel al foar 1605, nei wierskyn al yn 1591, gearstald wie. Johannes Bolte hat sels in printinge

ynsjen kinnen út 1613, doedestiids it eigendom fan prof. dr. Reifferscheid út Greifswald en letter tinklik bidarre yn 'e librije fan Albert Wesselski. En yn dy printinge fan 1613, dy't noch sûnder mear *Nederl. Wegh-korter*, net *Vermeerderde /.../ wech-corter* hjitte, stiet as nûmer acht it stik: *Van de cleynmoedicheyt, vroomheyt ende getrouheyt eender dienstmaecht, welcke alleen bewarende haers meesters huysinghe als hy met allen zyn huysgezin van huys was, eenen dief heymelicken in huys ghecomen zynde uytstreeck*, ús stik. Ik wit net oft dy printinge noch earne to bisetten is. Ek is in Amsterdammer printinge fan 1734 bikend (U.B. Amsterdam).

Bussum

G.N. Visser

BYLAGE

De achtste vertellinghe.

Van die cleynmoedicheyt vroomheydt ende ghetrouheydt eender Dienstmaecht / welcke alleen bewarende haers Meesters Huysinghe / als hy met allen zijn Huysghesin van huys was / eenen dief heymelijcken in huys ghecomen zijnde uytstreeck.

Vele dit lesende sullent voor een Fabule achten/ ende niet gelooven/ dat een Vrouwe sulcken feyt (als ic hier dencke te verhalen ende vertellen) bestaen soude derven/ dan t'is sonder faute also geschiet. Daer vele die noch in leven zijn seer goede *ende* warachtige getuygenisse af soude connen geven. Tis dan (op dat wy totter saken moghen comen) ghebeurt dat een Man vermaert wesende/ voor een die Rijkste ende treffelijxste der stede N. Ghelijck hy oock was met zijn Huysvrouwe ende Huysghesinne ghereyst uyter Stede/ om zijn goet daer hy te doen hadde/ ende wel ses oft acht dagen soude uytblijven/ latende zijn huys in bewaringe van een zijnder Dienstmaechden/ dat een cloecke vrouwe was ende van wiens getrouheyt hy hem genoeg versekert hielt/ in die huysinge daer inne desen Man woonde/ was seer groot ende schoon/ ende stont in eenen achter-hoeck vander Stadt/ hebbende eenen schoonen Hof.

Als de Man nu buyten was gereyst/ was die maegt seer sorchvuldich om het huys wel te bewaeren/ achter *ende* voor alomme wel te sluyten t'welck sy alle avondts tijt dede/ doch ist gebeurt dat sy op eenen tijdt/ savonts dat het doncker begoste te worden stont en coute voor een van haer Buervrouwen deure/ *ende* hadde haer deure aen geset/ tis wel waer dat sy met t'ghesichte stadich nae haer deure sach/ dan dewijle sy so neerstig met couten besich was/ (t'welcke een vande gemeynste gebreken der Vrouwen is) so ist gebeurt dat een dief die daer op ginc daer inne is gegaen sonder van haer oft van haer Gebueren gesien te wesen/ hy ginc hem verbergen onder een tafel in de keucken

daer hy onder bleef liggen/ die Maecht int Huys comende en wist nerghens niet van/ sy sloot haer deure/ was wel te vreden ende vrolijk singende een liedeken daer mede sy haer self vermaecte/ *ende* ginc voorts den tijt overbrengen met naeyen/ daer nae alst haer dochte tijt te zijn om wat te eten/ sette sy de spijs op de tafel daer den Dief onder lach/ nergens min op denckende/ dan dat sy sulcken Gast krijgen soude. Als sy nu sat en adt croop den dief onder uyt de Tafel/ *ende* quam te voorschijn/ seggende goeden avont vrouwe/ hebby hier geen gheselschap van doen/ zy wert seer verschrikt als sy een Mensche sach/ daer sy alleen meynde te wesen/ ghelijck wel te vermoeden ende te dencken is/ doch sy greep moet/ *ende* seyde weder goeden avont/ daer by voegende dat hy mede soude comen eten/ van t'gene dat daer was/ aengesien sy niet gecooct en hadde/ soo sy alleen t'huys was/ hy dede dat/ *ende* ginc mede sitten eten/ ghegheten hebbende seyde hy tot haer/ ghy mocht wel dencken dat ic te vergeefs hier niet gecomen en ben/ daerom so gy met gemoet wilt volbrenghe dat ic begeer/ so en sal u van my niet quaets geschieden/ soo gy ooc sulcx niet en wilt weten/ meuchdy u wel gereet maecken om te sterven. Daerom meuchdy kiezen oft deylen/ te weten: dat ghy my opent alle de kisten/ kassen/ *ende* Cantooren bysonder daer het Silverwerck is (tscheen dat hy wiste datter so veel Silvers was) laetende my daer mede mijnen wille doen/ ofte soo ghy dit niet en doet so moet ghy sterven. Ghy meucht dencken hoe dat haer te moede was/ want docht sy open ick hem al dat hy begeert/ *ende* laet hem nemen wat hem belijft/ hoe sal is dorven mijn Meester verbeyden/ die sulcx niet en sal willen gelooven/ doe ick ooc niet so moet ic sterven *ende* so can is tgoet even wel niet beschermen. Wat raet gaet my dan aen/ dus en wist sy niet wat sy doen wilde. Ten lesten greep sy moet *ende* dochte te versoecken wat avontuere haer Godt soude verleen/ *ende* sprack: Tis waer/ dat so geringe ick u sach/ wel dacht dat u comste niet en was om wat te brengen/ maer eer om wat te halen/ doch hadde ic voor my genomen/ om leven noch om sterven/ dat ic u niet ter Werelt soude gheopent hebben: maer want ic sie dat ic verhart ben *ende* dat mijn trouwicheydt my soude gedyen tot myn verderf/ sois mijn sin verandert/ te weten/ op dese maniere als ic sal verclaren/ naer dat ick eerst van u gehoort sal hebben of ghy een huysvrouwe hebt of niet: hy seyde neen/ maer dat hy een gehadt hadde/ daer hy een kint by hadde/ twelc hy niet en wist of het leefde dan of het doot was/ daer op sprac sy voort/ soo is dan mijn begeeren dat gy my van stonden aen belooft/ dat ghy my nemmermeer en sult verlaten/ maer met u nemen/ *ende* tot u Huys-vrouwe houden sult/ *ende* ic sal u van stonden aen helpen packen al t'silver gelt/ *ende* costelicxte Lijnwaet/ *ende* alle het principaelste dat int huys is/ *ende* dat wy daer mede *vertrecken*/ op sulcke plaetse/ daermen van ons niet en verneme/ want ic versekere u/ dat wy hier so veel sullen krijgen/ als wy ons leefdage ist dat wy het niet onnute-

licken verdoen/ sullen connen of mogen verteeren/ door dese ende meer andere woorden diese hem gaf wert hy gheheel gheneygt tot barmherticheydt/ ende beloofde op staende voedt/ haer te houden voor zijn Huys-vrouwe/ sonder emmermeer te verlaten/ terstont creech hy drie of vier lange sacken ende sy begost te packen ende te sacken alle dat sy mede nemen souden/ so hy meynde/ zy thoonde haer soo vlijtich dat niet te seggen en was/ ende gaf hem alle die beste woorden die sy mochte/ so dat se daer door zijn herte so verblinde dat hy niet archs en dochte. Als het nu alle was gesact/ en waren gheen banden om die sacken mede toe te binden. Doen sprac sy comt en gaen wy in onse somerkeucken/ daer sullen wy banden halen/ oock staet daer noch al wat dat ons dient/ dat wy sullen mede nemen Wel sprac hy; Dus traden sy nae die Somerkeucken toe/ de welcke stont inden Hof buyten den huysen/ hy trat sonder achterdencken (want sy hem nu door haer woorden ende vlijte die sy toonde al verblint hadde) voor uyten Huysen/ d'welck was t'gene dat sy sochte/ sy sonder haer lange te beraden/ smeeet ende sloech terstont de deure voor zijn hoofd toe/ als hy dit sach tierde ende gebaerde hy seer/ segghende: du valsche Hoere/ dat sal u dijn leven costen/ want nu sult ghy sterven/ sonder eenige genade/ sy sprac alleenlijcken: Vrient gy en sout daer niet wel aen doen/ ic bidde u ooc dat ghy geen moeyten en doet om hier in te comen want ghy sult te vergeefs arbeyden/ maer op haer woorden geen antwoordt ghevende fluyte drie oft vier reysen/ terstont waren noch seven oft acht gesellen van zijnder neeringhe inden Hof by hem/ die met groot geweld te samen op de deure liepen/ maer sy hadse so wel besorcht/ dat sy geen voordeel daer op en wonnen/ sy lieden gingen alomme besichtigen of sy geen bequamer plaetse en souden connen vinden om in huys te comen/ dan en vonden geene/ dies sy weder aen die deure keerden en arbeyden seer (doch al te vergeefs) om die op te breecken. Men mach dencken in wat benautheyt die vrouwe was siende haer doot voor oogen/ so sy daer inne geraecten/ geen hulpe was sy verwachtende van buyten/ want sy voor aen de strate die deure beset hadden/ al haer trooste stelde zy in Godt. Sy nam een scherpe bijl in haer handen/ met voornemen dat zy den eersten die daer inne quame/ daer mede so soude tracteren dat hem geen medecijnen souden moghen helpen/ denckende/ soo ic als dan om den hals comen/ salmen nochtans naer mijn doot weten mijn ghetrouwicheyt: met sulck voornemen stont sy d'avontuere en verwachte.

Als dese dieven nu aldus vergeefs waren arbeydende/ sprac den dief die daer inne was geweest tot syn mede gesellen/ den tijt ontgaet ons/ ende wy doen hier vergeefschen arbeyt/ maer ic weet raet hier zijn twee spaden/ laet ons terstont gaen graven onder den dorpel/ ende maken een gat daer een van ons alle door mach t'welc goed sal te doen wesen/ maer dat ic de gelegentheyt van binnen hebbe doorsien. Terstont begosten sy te graven al wat sy mochten/ so dat sy in corten tijden een seer groot gadt groeven/

t'welc die Maecht niet en wist te beletten. Sy was in seer groote bangicheydt/ verwachtende de doot die sy voor ooghen sach/ nochtans met een cloeck herte/ nemende voor haer/ dat zy alle soude sterven/ datmen na de doot dickwils van haer cloeckheydt soude vermanen. Als sy nu het gadt so groot hadde gemaect/ datter een gemackelijcken door mochte/ so en wilde niemant de eerste wesen/ dan den dief die daer inne was gheweest/ die welcke seyde/ Wat hebt ghy lieden voor herten/ dat ghy een vrouwe vreest/ ende hebbende in zijn hant een lanc Messe/ is hy terstont doort gat gecloommen so verre dat hy metten hoofde/ ende schouderen al door was. Die maecht dit siende/ alle vreesse van haer gejaecht hebbende/ is terstont toe getreden ende heeft geseyt: alsoo en mostet niet wesen/ nam de Bijle met beyde haer handen/ ende sloech hem daer mede sulcken slach opt hooft/ dat hy niet een woort en sprac/ maer sy verhaelende den slach/ sloech hem thoofte af/ die buyten/ werden/ werden met grooter vreesse bevangen/ ende trocken hem t'gat uyt/siende dat hy soo was ghetracteert/ en wilde niemant daer meer inne/ daerenboven was het gheheel laet geworden/ so dat sy sorghden datse soude moghen gek[n]ijpt ende gekent werden/ dies sy metten anderen sloten van daer te scheyden/ gelijc sy terstont deden/ latende harer dooden medegesels daer liggen: Maer ic seg u voorwaer/ hadden sy eenige moeyte meer gedaen/ sy soudens daer inne hebben ghecome/ want de Maecht so haest sy dit gedaen hadde verschricte/ dat sy terstont in onmacht ter aerden neder viel/ ende bleef soo liggen dat sy van haer selfs niet en wiste wel dry uren lanc/ dattet geheel dach was. Als sy nu tot haer selven weder was gecome/ so was sy nochtans so vervaert/ dat sy niet wist wat doen/ maer sy ginc haer gebueren inne roepen/ ende liet haer lieden besien watter geschiet was/ elc ver wonderde hem seer van haerder stouticheydt/ sy sant terstont aen haer Meester/ ende liet hem weten wat haer was wedervaren/ die welcke des anderen daechs te huys quam/ de Justitie dede groote moeyten/ om te weten wie daer over doende geweest waren/ maer het was al te vergheefs/ sy en coude niet vernemen/ den dooden dief wert nae de Galge ghesleypt/ men coude hem ooc niet bekennen deur dien hy sulcken slach int aensicht hadde ghecregen met de Bijle/ datmen geen bescheyt aent hooft (t'welck af was geslagen) en conde sien/ al de stadt was vol van dese geschiedenisse/ ende een yder verwonderde hem seer. De Man vanden Huyse was selve so seer verwondert/ dat hy seyde zijn leefdage noyt diergelijcke cloeckheydt van een Vrou gehoord te hebben/ dan die Maecht wert geheel sieckelicken/ ende lach wel een Maent te bedde/ alle haer leven behielt sy een bleecke fatie. Als sy nu naemaels quam te houwelijcken/ versach haer Meester haar eerlijcken/ ende loonde haer de ghetrouheydt/ die sy verdient hadde/ ende in zijn Huys bewesen.

Die anderen 'thaer benemen willen dit versint
Comen tot schant, maer getrouw wert bemint.